На нашу думку, важливо не лише усвідомлювати необхідність громадянського суспільства для реалізації ідей демократії, але й розкривати його потенційні можливості. Адже основна функція громадянського суспільства – найбільш повне задоволення матеріальних, соціальних і духовних потреб суспільства. Перш за все, це виявляється у забезпеченні соціальної свободи, демократичного державного управління, в існуванні громадської сфери політичної діяльності та публічних політичних дискусій. Вільний громадянин – це альфа і омега громадянського суспільства, а соціальна свобода якраз і створює можливості для максимальної самореалізації людини в суспільстві. Не менш важливою умовою функціонування громадянського суспільства в Україні виступає гласність і пов'язана з нею висока інформованість громадян, що дозволяє реально оцінювати господарську кон'юнктуру, бачити соціальні проблеми та вживати заходів щодо їх вирішення. І нарешті, визначальною умовою успішного функціонування громадянського суспільства є наявність відповідного законодавства і конституційних гарантій щодо його існування.

ЖИТНИЙ О.О., *к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права та кримінології*

Харківський національний університет внутрішніх справ

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ КОМПОНЕНТ У ВНУТРІШНЬОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ ТА МІЖНАРОДНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО: СПІВВІДНОШЕННЯ ПАРАДИГМ

Створення громадянського суспільства та розбудова в Україні демократичної, соціально орієнтованої правової держави зумовлює проведення реформ в багатьох сферах суспільного життя з урахуванням принципів і норм міжнародного права як

орієнтирів розвитку національної правової системи. Питання співвідношення внутрішнього й міжнародного права, приведення на цій основі національного законодавства у відповідність з міжнародними зобов'язаннями для України набуло особливого значення у зв'язку із отриманням незалежності, виходом на міжнародну арену як самостійного повноправного суб'єкта. Одним з мало досліджених вітчизняною юридичною наукою питань, що виникають в межах цієї проблематики, є зв'язки кримінального права України та міжнародного кримінального права (далі – МКП). Дефіцит знань і різночитання в цій сфері пояснюються, зокрема, відсутністю достатнього теоретико-методологічного базису МКП, яке є відносно новим підрозділом правознавства. Якщо внутрішнє кримінальне право має глибокі історичні корені (як влучно помічено, «чим більш давнім є право, у тим більшому ступені воно є кримінальним» [1, с. 66]), а тому функціонує на потужному науково-теоретичному фундаменті й апробованих прийомах нормотворчості та правозастосування, то доктрина й практика МКП розробляється лише з XIX ст. (більш інтенсивно – з початку XX ст.) [2, с. 363]. Водночас, обидва вони стосуються однорідних соціальних явищ (діяльності, що з позицій певних нормативних положень оцінюються як злочинні, форм та способів реагування на неї компетентних суб'єктів, її попередження).

Актуальність порушеної проблеми для розвитку кримінально-правової системи України зумовлена й тим, що зі змінами соціально-політичних умов вона позбулася «інтравертності» радянського періоду, коли питання, що стосувалися кримінальної політики держава вирішувала, ігноруючи позитивний міжнародний досвід. Сьогодні ж розвиток міжнародно-правового компоненту став тенденцією розвитку кримінального права України: однією з його концептуальних засад є відповідність галузевого законодавства загальновизнаним принципам і нормам міжнародного права та міжнародним договорам України

(ч.ч. 1, 5 Кримінального кодексу (далі – КК) України).

Взаємодія внутрішнього кримінального права й МКП впливає на вирішення ряду важливих завдань кримінальної політики держави (узгодження її з міжнародними стандартами дотримання прав і свобод людини, вдосконалення можливостей національного кримінального законодавства в забезпеченні боротьби зі злочинною діяльністю інтернаціонального, транснаціонального й міжнародного характеру, захисту інтересів міжнародної спільноти). Результати його дослідження мають, крім того, методологічне значення, оскільки дозволяють уточнити зміст завдань та функцій внутрішнього кримінального права, його предмет.

Ідея МКП сприймається фахівцями з міжнародного й кримінального права поки що неоднозначно. Так, І. І. Карпець, узагальнивши підходи щодо його місця в системі права виокремив наступні парадигми: самостійна галузь міжнародного права; частина міжнародного публічного (або приватного) права; частина кримінального права; самостійна комплексна галузь[3, с. 19]. Дискусія з цього питання продовжується. Одні фахівці визнають МКП частиною міжнародного права (В.П. Панов, М.Д. Шаргородський, Т.Л. Сироїд, А.В. Наумов, І.І. Лукашук, О.В. Глушкова), інші (А.А. Музика, Є.В. Лащук, Г.В. Ігнатенко) – самостійною галуззю права. Деякі правознавці, зокрема Л.Н. Галенська, взагалі заперечують його існування як галузі. В.О. Навроцький розглядає МКП як комплексну галузь, що включає інститути міжнародного та внутрішнього (національного) кримінального права [4, с. 709-716]. Оскільки сучасне МКП регулює відносини щодо співробітництва між державами та діяльність міжнародних організацій щодо попередження злочинності, боротьби з міжнародними злочинами й злочинами міжнародного характеру і складається передусім з міжнародно-правових норм, більш переконливою видається перша точка зору.

Відмінності внутрішнього кримінального права й МКП полягають в тому, що останнє має особливе коло суб'єктів (серед них – держави, міждержавні міжнародні організації, у т.ч. міжнародні судові органи), особливий характер заходів впливу, які реалізуються від імені й за ініціативою світового співтовариства, має комплексний характер (в нього входять норми матеріальні й процесуальні) [5, с. 205-210]. Внутрішнє кримінальне право кодифіковане, а джерельною базою МКП є поки що несистематизовані міжнародно-правові норми. Хоч слід визнати, ця відмінність між ними не головна, як це іноді стверджується [6, с. 67], а умовна – проекти «міжнародного кримінального кодексу» обговорювалися у першій половині XX ст. [2, с. 364], а деякими вітчизняними дослідниками його розробка визнана одним з перспективних напрямів розвитку міжнародної кримінально-правової політики [7, с. 85].

Міжнародне й внутрішнє кримінальне право мають багато спільного у предметі, яким є злочин та відповідальність за нього. Вони оперують схожим понятійним апаратом («злочин», «вина», «покарання», «відповідальність», «строки давності», «співучасть» тощо). Однак, зміст вказаних категорій нетотожний. Це особливо помітно щодо розуміння злочину в цих галузях. У внутрішньому кримінальному праві України ним є передбачене КК суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене фізичною осудною особою, що досягла встановленого законом віку. У міжнародно-правових документах поняття «злочин» позначає значно ширше коло деліктів – це діяння фізичних осіб, які зачіпають інтереси кількох держав чи міжнародної спільноти; тяжкі порушення міжнародного права, що тягнуть визнання злочинною певної держави (агресія, геноцид тощо); порушення певних міжнародних стандартів в галузі захисту прав людини, яких держави повинні дотримуватись при розробці та застосуванні внутрішнього права (наприклад, рекомендації про скасування чи обмеження смертної

кари) [8, с. 9-11].

Предмети внутрішнього кримінального права та МКП співпадають частково. Більшість злочинів (наприклад, загальнокримінальної спрямованості) та їх правові наслідки за внутрішнім кримінальним правом перебувають за межами міжнародної кримінально-правової юрисдикції й предмету МКП. З іншого боку, ряд актів, що визнані злочинами в МКП не розглядаються як правопорушення в КК України (зокрема, у ньому в принципі не можуть бути криміналізовані злочинні рішення держави, адже КК побудовано на принципі персональної відповідальності). Отже, слід розділити сферу виключного міжнародного кримінально-правового регулювання та сферу виключного внутрішнього кримінально-правового регулювання [9, с. 79]. Ряд відносин охоплюються одночасно МКП і внутрішнім правом (у таких випадках особливого значення набуває примат міжнародного права).

Беззаперечним є факт, що в сучасних умовах все більше коло відносин, які в минулому були суто внутрішніми, стають предметом міжнародного співробітництва та міжнародного регулювання [10, с. 57]. Однак, при цьому слід підкреслити, що МКП не охоплює «монопольно» всі відносини, пов'язані з протидією злочинам на міжнародному рівні. Ця підгалузь міжнародного права має певну «спеціалізацію». По-перше, слід прислухатися до думки авторитетного вітчизняного юриста-міжнародника М. Бурменського, який, поставивши питання щодо співіснування міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю та МКП констатує, що «відбувається рівнобіжний розвиток обох зазначених напрямів міжнародного співробітництва в рамках більш загального міжнародно-правового співробітництва з правових питань» [2, с. 370]. По-друге, слід звернути увагу, що не всі положення внутрішнього кримінального права з «міжнародно-правовим компонентом» (тобто які мають зовнішні чи внутрішні зв'язки з міжнародним правом)

взаємодіють з МКП. Наприклад, у розвитку в кримінальному праві України субінституту покарань, які обмежують майнові права засуджених, у впровадженні альтернатив позбавленню волі помітну роль відіграли рекомендації Стандартних мінімальних правил ООН щодо заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням, які є міжнародно-правовим документом, але не входять до МКП.

Список літератури: 1. Кропачев Н.М. Уголовно-правовое регулирование. Механизм и система. – СПб: Санкт-Петербургский государственный университет, 1999. – 262 с. 2. Буроменський М. Деякі судження про поняття міжнародного кримінального права / М. Буроменський. // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2-3. – С. 359-370. 3. Карпец И.И. Преступления международного характера / И.И. Карпец. – М.: Междунар. отношения, 1979. – 262 с. 4. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина : курс лекцій / В. О. Навроцький. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2000. – 771 с. 5. Сироїд Т.Л. Міжнародне публічне право: Навчальний посібник / Т.Л. Сироїд. – Х.: ТОВ «Прометей-Прес», 2005. – 244 с. 6. Ролінська М.В. Основні положення і джерела міжнародного кримінального права / М.В. Ролінська. // Південноукраїнський правничий часопис. – 2009. – № 1. – С. 66-69. 7. Музика А. Міжнародна кримінально-правова політика як новий науковий напрям / А. Музика, Є. Лащук. // Право України. – 2010. – № 9. – С. 81-89. 8. Международное уголовное право. Учебн. пособие / Под общей ред. В.Н. Кудрявцева. – М.: Наука, 1999. – 264 с. 9. Лупу А.А. Международное уголовное право: Учебное пособие / А. А. Лупу, И.Ю. Оськина. – М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2012. – 312 с. 10. Тимченко Л.Д., Соколинская О.Ф. Международное уголовное право: процесс становлення // Вісник Університету внутрішніх справ. – 2001. – № 13. – С. 46-60.